

Галіна Малажай

Пустога слова не выцерпіць глыбінная душа...

(Адзін са спосабаў выяўлення суб'ектыўнай мадальнасці ў паэзіі Я.Янішчыц)

Вынесены ў загаловак артыкула паэтычны радок Яўгеніі Янішчыц выразна сведчыць пра яе стаўленне да выбару моўных сродкаў, што ўвасаблялі творчую задуму “ластаўкі палескага краю”. У анатацыі да кнігі “У шуме жытняга святла” (Мн., 1988), якая сабрала лепшае з напісанага Я.Янішчыц за дваццаць гадоў, адзначаеца, што, “тонка адчуваючы сваю кроўную сувязь з роднай зямллёй, паэтэса ўражвае глыбінёй асэнсавання складаных проблем сучаснасці, прагай сцвярджэння высокачалавечых адносін паміж людзьмі”. У гэтым пераконваешся, чытаючы паэмы і вершы розных гадоў, змешчаныя ў паэтычным зборніку.

Я.Янішчыц выразна выяўляе сваё стаўленне да таго, што стала прадметам яе ўвагі, раздуму, а то і перажывання, напрыклад:

Ах, вёсачкі акружныя:
Жытцо, лянок, авёс...
(Пра назвы)

Не шкада, што кружыцца дачасна
Зелянцовы лісцік нада мной.

(***Лістапад. Разгадкавы спакой...)

О, як хацела жыць я гордай
І незалежна-маладой!..
Ды падступаецца да горла
Клубочак ніткі суравой.

(***Не дакарала, не журыла...)

Пры ўдумлівым чытанні твораў Я.Янішчыц пачынаеш заўважаць асноўныя сродкі стварэння суб'ектыўнай мадальнасці тэксту. Сярод іх найчасцей трапляюць у поле зроку слова з памяншальна-ласкальнымі суфіксамі, якія надаюць прадметам і прыметам станоўчую або адмоўную ацэнку, адначасова выяўляючы цэлую гаму пачуццяў: замілаванне, спачуванне, спагаду або часам шкадаванне, насмешку, іронію: О сэрцайка, не дай мне памыліцца ні ў шчырасці, ні ў ласцы, ні ў бядзе. (Зімовае) Шчыруе мама. Бульбачка кіпіць. (***Не назавём — сама не назавецца...) У лёгенькім, як вецер, паліто, нямелая, нагадваю лілею. (***Не падмігнуць нам вулачкі ці пашы...) А нашы дарожсанькі — так розна — разбегліся. (Хата) Здрыганулася: воблікам тваім кропелька твая бяжыць са школы. (Рыгору Семашкевічу) А нач гудзе, і ў зарыве маланак та-нюткую рабіну лупіць град. (Брат) Ох, модачка на цыгарэты, куды ж яна дзе-вак завяла... (Ягадны хутар)

Ацэначная шкала ў паэзіі Я.Янішчыц, маючы суб'ектыўна-аб'ектыўныя харарактар, даволі шырокая, але пры вызначэнні прагматычнай якасці моўных адзінак з выразнай канатацыяй стрэлка звычайна затрымліваецца там, дзе даюцца станоўчыя ацэнкі, выяўляюцца быццам бы станоўчыя эмоцыі, але ў пад-

тэксце вельмі часта адчуваецца горыч, боль або неспакой, душэўная неўладкаванасць. Найбольш выразна заўважаецца прагматычная значнасць слоў з ацэначнымі афіксамі, што даюць магчымасць выявіць не столькі семантыку слова, колькі суб'ектыўную мадальнасць тэксту, у вершы “Маналог яблыні”, асабліва ў наступных радках:

А як мне, перасаджанай, раслося —
Адзін вятырска ведае аб тым...
Дык дзяякую за тое, што бялі
Мяне вясной, каб на кару не палі
І вусені, і мурашы падчас.
Але чаму чарнела ўслед пабелка
На яблынцы малой? I без разбору
Тачылі дрэўца — хто — калі — хацеў?...

Словы *вецер* і *яблыня* маюць толькі намінатыўны змест, а ўжытыя ў прыведзеным кантэксле *вятырска* і *яблынка* набылі кантрастную канатацыйнасць, таму чытач разумее, нават адчувае, як складана было яблынцы пад халодным вятырскам. Сама форма маналогу, ды і яшчэ расліны, а не асобы, спрыяе ўзмацненню суб'ектыўнага плану выказвання з глыбокім падтэкстам, які выводзіць на разуменне душэўнага стану самой аўтаркі паэтычнага твора — ёй таксама няпроста жылося між “блізкіх-далёкіх” людзей.

Суб'ектыўная мадальнасць, выяўленая ці падкрэслена словамі з ацэначнымі суфіксамі, заўважаецца шмат у якіх вершах Я.Янішчыц палескай тэматыкі. Непасрэдна пра сябе і сваю сувязь з роднай зямлёю паэтка піша так:

Пакуль <i>стајскі</i> стаяць	Хаця б <i>травінкай</i> той
I ходзіць важна бусел, —	Між багны ды асокі,
Дазволю нагадаць	Як даўній нематой
Я пра сябе ў скрусе	Перадапошний спёкі.

(Палескае)

Словы з памяншальна-ласкальнымі суфіксамі наогул у мове, а ў творах Я.Янішчыц асабліва далёка не заўсёды абазначаюць невялікія ў просторы і часе аб'екты і з'явы рэчаіснасці. *Стажскі*, што запомніліся Жэні Янішчыц з дзяцінства, былі не абавязкова невялікія, *жытцу* і *лянок* — не маларослыя, чэзлыя, акружныя *вёсачкі* былі розныя — вялікія і малыя. Выкарыстаныя ў мастацкіх тэкстах формы слоў даюць магчымасць дасягнуць неабходнага прагматычнага эффекту. Ён выразны ў многіх творах паэткі, напрыклад у вершы “Па дарозе ў Дастоева”, які аўтарка пачынае звернутым да сябе і іншых заклікам-пытаннем: *Шукаць карэньчыкі роднасці сваёй?* Спрадвеку лічылася, што людзі павінны добра ведаць свае карані. Нашы ж карэньчыкі кволыя, затаптанныя, іх нялёгка знайсці ў “падзолістай глебе”. I ўсё-такі ваколіцы Дастоева, як пафасна сцвярджае Я.Янішчыц, — месца, якое нараджала і нараджае творчых людзей:

Язычнікаў куточак? Не, музык!

Жэні Янішчыц хацелася б верыць у прарочыя слова свайго славутага земляка Фёдара Дастаеўскага, што “красота спасёт мир”, таму яна іх і выносіць у эпіграф названага верша. Рэальнасць, праўда, не абнадзейвае: “сад здзічэў”,

“заялі пралескі”, “напяты стрэлы сэрцаў і планет”, але, нягледзячы на гэта, паляшуцкая “струна души, падобная на ўскрык, перажагнала радасць і гаркоту”. Заўважым: зноў жа невыпадкова побач радасць і гаркота... Як і ў многіх паэтаў з “глыбінай душой” (А.Міцкевіча, М.Лермантава, М.Багдановіча, Я.Купалы, Я.Коласа, А.Куляшова, П.Панчанкі...). Безумоўна, ёсьць у творах Я.Янішчыц і выключна “светлая” суб’ектыўная мадальнасць, выяўленая тым марфалагічным спосабам, які прыцягнуў нашу ўвагу, напрыклад: З укропчыкам ядроным, з пахам яблык бачэначак выкочваеца ў лёх. (Шаткаванне капусты) Прывязі — прашу — шыпшыны мне і мяты, гаварок палескі наш негаваркі. (***) Сустракаемся так рэдка) Вясной павеяла, вясной і першым спорным дожджычкам. (Двоё) Ды выбежыць цераз гады той вобраз, што не стаўся словам: дзяўчынка ў вэлюме маёвым. (*** У белым кіпені сады...) Здымі сандалікі, не бойся зямлі, не бойся, дзіцятка, пожні... (Мама) У апошнім прыкладзе аўтарка дала слова маці. У вершах чуюцца галасы і яе аднавяскоўцаў, суседзяў, родных. Тады натуральна ў паэтычных радках знаходзім звароткі, выражаныя назоўнікамі і прыметнікамі з суфіксамі суб’ектыўнай ацэнкі, што як бы вызначае ўжыванне і іншых падобных слоў у кантэксце: “Ты смятанку еш, дзіцятка, ай, худзеньская саўсім! На, паеш, мая лябёдка, — галасочак каб не знік”. “Выпі, золатца, вады, сэрца супакоіцца”, “Пяtron жа, кабетанькі, сёння, а вы не святкуеце што ж?”. “Куды ж мне ехаць, пражыўши у вёсцы век. У мяне ж тут — свая зямліца, знаёмы кожны кусцік і чалавек”. Выкарыстанне слоў з суфіксамі суб’ектыўнай ацэнкі добра перадае ў творах Я.Янішчыц натуральнасць вуснага беларускага маўлення.

Натуральнасцю ўспрымання жыцця вызначаеца наогул уся творчасць адметнай беларускай паэткі. А ў жыцці адбываюцца такія працэсы і ўзаемадачыненні, якія мастаку даводзіцца адлюстроўваць з максімальнай слоўнай бераўлівасцю і эмацыянальнай напружанасцю. Тады аўтары карыстаюцца і некаторымі мастацкімі прыёмамі ўжывання канатацыйна пазначаных слоў. У творчасці Я.Янішчыц можна вылучыць наступныя:

— выкарыстанне ў блізкім кантэксце, нават побач, мадальна нейтральнага слова і яго ж у форме суб’ектыўнай ацэнкі, напрыклад: П’ю халодную ваду, нібы вадзіцу на зажынках у спякотную пару. (***) Сустракаемся так рэдка...) Няма ў сястры сардэчнае сястрыцы... (Брат) — Ты ідзі стараною, старонкай, мой, да кропелькі мой і — чужы! (***) Гэта, мілы мой, лёсу насмешка...);

— ужыванне ў блізкім кантэксце спачатку слова з суб’ектыўнай ацэнкай, а потым яго ж без такой фармальна выражанай ацэнкі, ад чаго звычайнае слова набывае асаблівую функцыянальную значнасць, напрыклад: ...І чыя ж гэта песенька спета? ...І чыя гэта песня звініць? (***) Вось і лета маё на схіле...) Сыне мой першы, наўныы Андрэйка, і сын мой апошні, мужны Андрэй! (***) Схлынуць гады, як за вадою...) Звіняць гадоў званы: да каласочка — колас. (Старэйшыя мае);

— выкарыстанне ў блізкім кантэксце некалькіх слоў рознай семантыкі з аднолькавай суб’ектыўнай ацэначнасцю, напрыклад: Уладна ў ранішній руцэ лавіць сняжок падталы, тваю журынку на шчацэ адчуць за тры кварталы. (Ранішнія) Цікавінка, дзяўчо, былінка, я памылялася той час! (Акно ў дождж) — Скінь гэты модны жупанчык ды грабелькі ў рукі бяры. (Ягадны хутар);

— наўмысна падкрэсленае выкарыстанне слоў з памяншальна-ласкальнымі суфіксамі для выяўлення ў тэксле асуджэння або іроніі, напрыклад: — Ах, як ззяюць срэбным бляскам Вашы *пальчики*, мадам! (***) Пракліаем долю, неба...) — парапін.: Расцалуй да чистых слёз, да смеху, *пальчики* азяблыя сагрэй. (Свято); Востры *каменъчик* — пад ногі мае! (***) Схлынуць гады, як за вадою...) Шукай, як кажуць, у полі ветру, ды *грошики* зноў рыхтуй. (Ягадны хутар);

— пашырэнне суб'ектыўнай ацэначнасці на зайненні і прыслоўі, харк-тэрнае для вуснага маўлення, напрыклад: Усё відно да *саменъкіх* драбніц... (Мацей і Пцімей) *Блізенька* сядзэм, сялянкі і дамы, зблізіцца, ох, як пара... (Зорная паэма);

— графічнае вылучэнне ў паэтычным радку слова з суб'ектыўнай ацэнкай, абумоўленае агульным зместам твора і скіраванае на актуалізацыю ўвагі на асобных яго сэнсавых нюансах, напрыклад:

Ой круты расстання бе-
ра-
жок,
Але горын не ўтапіць

(***І сянейнай картай бітая...)

Яўгенія Янішчыц у зборніку “На беразе пляча”, выдадзеным у 1980 годзе, змясціла верш без назвы, у якім выказала спадзяванне, што “выняньчаны” ёю радок “не зможа з іншымі змяшацца”. Спадзяванне беларускай паэлкі спраўдзілася. Яе творы становяцца аб’ектам увагі не толькі звычайных чытачоў, але і спецыялістаў.